

Varga Rita

Sigmund Freud és Otto Weininger „vitája” az antiszemitizmus és a lélektan megítéléséről

A plágiumbotrány

1910. augusztus 17-én Ferenczi Sándor levelet küldött Sigmund Freudnak, amelyhez különböző cikkeket is mellékelte.¹ Az egyik ilyen szövegben olvasható Karl Schneidernek, a bécsi egyetem zoológia professzorának azon kijelentése, miszerint Freud és Hermann Swoboda mellett Otto Weininger a harmadik halhatatlan bécsi pszichológus. Freud augusztus 20-án kelt válaszlevelében a „filozófia gyepmesterének” nevezi Schneidert, aki véleménye szerint igen naivan osztogatja a halhatatlanságot.² Megnyilvánulásából elég egyértelműnek tűnik, hogy Freud nem tartotta kitüntetőnek, hogy ilyen társaságban került be a halhatatlanok közé.

A helyzet igazi pikantériája, hogy a Schneider által kitüntetett három szerző mindegyike érintve volt a Freud és Wilhelm Fließ³ végleges szakításához vezető plágiumbotrányban. Hat évvel korábban, 1904. július 20-án Fließ levelet írt Freudnak, melyben beszámolt arról, hogy Otto Weininger *Nem és jellem* című könyvében a szerző fontos szereppel ruházta fel biszexualitás elméletét.⁴ Fließ úgy tudja, hogy Weininger barátja Freud egyik tanítványának, nevezetesen a korábban említett Hermann Swobodának, és azt feltételezi, hogy Freud révén jutott el a biszexualitással kapcsolatos koncepciója Weiningerhez.⁵ Freud július 23-ai válaszában azt írja, hogy Swoboda csupán betege volt, és a terápia során a biszexualitás elve bizonyos kontextusban előkerülhetett, és talán később mesélhette el a páciense Weiningernek ezeket a gondolatokat – többet azonban nem tud a dologról.⁶ Fließ azonban július 26-ai levelében szembesítette Freudot azzal a ténnyel, hogy korábban

1 Freud – Ferenczi 2000, 316. o.

2 Freud – Ferenczi 2000, 322. o.

3 Fließ (1858-1928) az orr- és torokbetegségek szakértője. Freud számára egyfajta apafiguraként funkcionált. (Vö. Jones 1983, 252. o.) Akár szimbolikusnak is nevezhető, hogy 1900 nyarán kerül sor Fließ és Freud utolsó találkozására. Bár Freud ezután még mindig azt hiszi, hogy kapcsolatukat helyre lehet hozni. Azt is javasolja, hogy írjanak közösen könyvet a biszexualitásról. (Amely Fließ kedvenc témája volt.) Lásd Jones 1983, 268. o.

4 Szigorú értelemben nem beszélhetünk plágiumról, ugyanis Weininger a jegyzetapparátusban, a biszexualitás-elmülethez kötődően megjelöli forrásként Fließ könyvét, amelyet „eredeti munkának” nevez, s amelynek „történeti értéke” szerinte azután is meg fog maradni, hogy az eredményeit az újabb kutatások már meghaladták. Weininger 2010, 300. o. Illetve vö. Porge 2005. 54–55. o.

5 Jones 1983, 269. o.

6 Sulloway 1987, 232. o.

Swobodát tanítványaként említette, továbbá, hogy időközben a tudomására jutott, hogy Weininger járt Freudnál a kéziratával, és hogy azt a tanácsot adta a fiatal szerzőnek, hogy ne publikálja, ugyanis „a tartalma ostobaság”.⁷ Különösen kellemetlen lehetett a biszexualitás elméletének elsőbbségével kapcsolatos összetűzés, mivel Fließ 1897 telén egy találkozásuk alkalmával kifejtette Freudnak, hogy feltételezése szerint „minden ember alkatilag biszexuális”, azonban Freud később, 1900-ban ezt az elgondolást saját eredeti ötleteként adja elő Fließ-nek.⁸ Freud július 27-én beismerte, hogy Swoboda valóban tanítványa volt, illetve hogy valóban olvasta az ominózus művet,⁹ sőt még azt is, hogy akkor fel is tűnt neki a hasonlóság. Freud számára azonban elég lényegtelennek tűnt az egész ügy, ezt a véleményét utolsó Fließ-nek írott levelében barátjával is megosztotta. Szeretné ugyan Fließ-t tartani úgymond a biszexualitás-elmélet előfutárának, azonban többen is jogot tarthatnak erre a címre.¹⁰ A helyzetet csak tovább rontotta, hogy Swoboda, Weininger 1903-ban bekövetkezett öngyilkossága után 1904-ben megjelentetett egy művet, amelyben az emberi szervezetben felfedezhető periodicitásról értekezik, s amelyben anélkül, hogy hivatkozna Fließ-re, ismerteti annak eredményeit a témában.¹¹ Fließ tudomást szerezve az újabb visszaélésről közreadja Freuddal való utolsó levelezését, és ezzel kezdetét vették a különböző nyilvános üzengetések Freud, Fließ és Swoboda között.

Freud 1905-ben megjelent *Három értekezés a szexualitás elméletéről* című művében több szerzőre is utalást tesz, akik látszólag megelőzik Fließ-t a biszexualitásról szóló elméletének kidolgozásában.¹² Bár maga Freud is utal rá, hogy a biszexualitás elmélete benne van a kor levegőjében, és ezért nehéz eldönteni, kit is illet az elsőbbség a kidolgozását illetően, azt a kérdést kikerülni látszanak a botrány szereplői, hogy maga az elképzelés egy olyan koncepcióra épít, amely az emberiség történetének kezdetei óta jelen van.¹³ Freud láthatóan trivialisásként kezeli a koncepció platonikus eredetét, többek között talán ezért is találja érthetetlennek és értelmetlennek a szerzői elsőség körüli vitát.¹⁴ Egy helyen a pszichoanalízis szexualitáselméletének filozófiai igazolhatósága kapcsán, felismerve ezt a problémát, maga Freud is az elmélet antik eredetéről ír: „akik valamilyen magasabb nézőpontból megvetően tekintenek le a pszichoanalízisre, talán emlékezzenek arra, mennyire

7 Sulloway 1987, 233. o. Ellentmondásos információink vannak arra vonatkozóan, hogy a Freud és Weininger közötti személyes találkozás valóban lezajlott-e.

8 Jones 1983, 268–269. o.

9 Freud 1939-ben egy levélben azt írja, hogy az általa olvasott kéziratban még nyoma sem volt az antiszemita kijelentéseknek, és kevesebb volt benne a nőkre vonatkozó kritika. Továbbá megjegyzi, hogy az általa olvasott kézirathoz képest a kiadott könyvben több, Freud histériáról alkotott nézeteit bíráló megjegyzés található. Lásd Abrahamsen 1946, 207–208. o.

10 Sulloway 1987, 233. o.

11 Freud ebben az esetben fel is hívja a figyelmet a párhuzamokra.

12 Sulloway 1987, 236. o. Vö. Freud 1995b, 46. o.

13 Az ősi mítoszt elsősorban a Platón *Lakomájában* Arisztophanész által előadott történetből merítve emlegeti. Vö. Platón 1984. Maga Otto Weininger is hivatkozik a *Lakomára*. Lásd Weininger 2010, 18. o.

14 Freud 1995b, 40. o.

egybeesik a pszichoanalízis kiterjesztett szexualitása az isteni Platón erőszával.”¹⁵ A szöveg újabb kiadásainak főszövegéből Freud törli is a Fließ-re való hivatkozást: hiszen a biszexualitás elméletével nem „Fließ révén” ismerkedett meg, ha a *Lakomát* például már sokkal régebb óta ismerte.¹⁶

A biszexualitás-elméletek különbségei

Ha Freud és Weininger intellektuális kapcsolata nem is merült ki a biszexualitás elméleti kérdésében, hiszen több helyen ugyan nem elismerően, de kölcsönösen hivatkoznak egymásra, mégis az iménti plágium-botrány képezi a két bécsi gondolkodó egyetlen közvetlen és dokumentált kapcsolatát. Éppen ezért talán nem tűnik indokolatlannak, ha Freud és Weininger koncepciójának összevetésekor ebből a teoretikus problémából indulunk ki.

Freud számos helyen ír az eredendő biszexualitás elméletéről vagy a lelki kétneműség koncepciójáról. Több szerzőre hivatkozva úgy véli, hogy az embert az élete korai szakaszában ért különböző impulzusok befolyásolják a szexuális tárgyválasztásban:

a pszichoanalízis azt tanítja, hogy az ember eredeti természetében, amint az a gyermekkorban, kezdetleges állapotokban és őstörténelmi idők nyomaiban ma is észlelhető, a tárgyválasztás független a választott tárgy nemi hovatartozásától, és a nemiség szabadon dönt férfi és női tárgyak között.¹⁷

Bár Freud a biszexualitás-elméletet teszi meg saját koncepciójának kiindulási pontjával, ennek ellenére annak konklúzióit egyáltalán nem áll szándékában követni. Egyes lehetséges következményeket egyenesen elvet: például a lelki hermafroditizmus koncepciója ellen határozottan fellép.¹⁸ Elismeri, hogy az inverzió esetében csakugyan fennállhat a kétnemű fejlődési hajlam, ám ő inkább a másik lehetséges irányban közelít a kérdéshez: a homoszexualitásra mint a nemi ösztön fejlődésében bekövetkezett zavar eredményére tekint.¹⁹ Ennek köszönhetően az inverzió nála nem a „fordítottneműség” egyedi példája lesz,²⁰ hanem csupán egy

15 Freud 1995b, 37. o. (Előszó a negyedik kiadáshoz)

16 Freud 1995b, 112. o.

17 Freud 1995b, 48. o.

18 Freud 1995b, 44–46. o.

19 Freud 1995b, 46. o. Érdekes, hogy Freud éppen ezen a ponton, a biszexualitás kérdéséhez fűzött lábjegyzetében említi Weininger *Nem és jellem* című művét: a heves reakciókat kiváltó könyvet a nem szakmai körökben előforduló biszexualitás-teóriákra hozza fel példaként. Szerinte a hírhedt könyv nézeteit éppen az ő munkájának „fenti” állításai, a főszöveg hivatott megcáfolni. Ennek tükrében a releváns freudi fejtegetések felfoghatóak egyfajta Weininger-kritikaként is. Vö. Freud 1968, 43. o. (A magyar kiadásban a lábjegyzetből valamilyen oknál fogva hiányzik a Weiningerre vonatkozó utalás.)

20 Freud 1995b, 47. o.

sajátos esete a számos, szokásostól eltérő szexuális tárgyválasztási módnak. A biszexuális hajlam már csupán egy kanalizált változata a csecsemő eredeti „polimorf perverz” hajlamának.²¹

Otto Weininger *Nem és jellem* című művét azzal kezdi, hogy a korban egyre többen gondolják úgy, többek között ő is, hogy nem létezik valódi nemi differenciálódás. Minden élőlény rendelkezik mindkét nemre jellemző fizikai és lelki tulajdonságokkal, a különbséget ezen jellemzők aránya adja. Tulajdonképpen empirikusan nem létezik a tökéletes Férfi és a tökéletes Nő, a két véglet között valamilyenfajta fokozatok vannak, a valóságban tehát csak a köztes nemi formákkal lehet találkozni.²² Természetesen elismeri, hogy mindennek ellenére végül is mindenki vagy férfi, vagy pedig nő.²³ Freudhoz hasonlóan ő is úgy véli, hogy a pubertás előtti időszakban megtalálható az emberekben a mindkét nemhez fűződő vonzalom.²⁴ Ennél a pontnál azonban lényegében ki is merülnek a hasonlóságok, ugyanis ő, szemben Freuddal, nem a szexuális tárgyválasztás potenciális sokszínűségére épít, hanem két meghatározott elv párhuzamos jelenlétéből indul ki.

A biszexualitást szerinte alapjában véve az okozza, hogy az illető szubjektum „ingadozik a benne lévő Férfi és Nő között”.²⁵ Weininger megkülönbözteti a férfi és a női princípiumot, amelyeket különböző tendenciózus tulajdonságokkal ruház fel. Nem számít különösebben új elgondolásnak, hogy ebben a felosztásban a női princípium képviseli a negatív végletet. A Nő a hiány szimbolikus megjelenése, hiszen eltérését a Férfitól az adja, hogy számos sajátosság hiányzik belőle, amely a Férfiban megtalálható.²⁶ Az egyik ilyen különbség a két princípiumnak a valósághoz fűződő viszonya, ugyanis azt állítja, hogy a nők valóságérzéke csekélyebb.²⁷ Weininger szövegét szinte teljes egészében a nőiség igencsak problematikus interpretációja és értékelése szervezi, ám ennek rekonstruálására most nincs lehetőség. Egy apróbb mozzanat azonban a jelen esetben még fontosnak bizonyulhat. Weininger úgy véli, hogy a hazugságok által a nők elnyomják valós természetüket, és ezért fizetniük kell, a büntetés pedig a hisztéria jelenségében nyilvánul meg.²⁸ Weininger a *Nem és jellem*ben, illetve halála után megjelent feljegyzéseiben is többször kritizálja Freudot és a pszichoanalízis akkori működését.²⁹ Főművében azonban a legnagyobb hangsúlyt a hisztéria Freud által képviselt megközelítésének kritikája kapja, a Weininger kéziratáról nem túl hízelgően nyilatkozó mestert ezen a ponton

21 Freud 1995b, 87. o.

22 Weininger 2010, 15., 67. o.

23 Weininger 2010, 68. o.

24 Weininger 2010, 44. o.

25 Weininger 2010, 49. o.

26 Weininger 2010, 150–167. o.

27 Weininger 2010, 156. o.

28 Weininger 2010, 219. o. Érdemes lehet összevetni a weiningeri elképzelést a valós történelmi helyzettel. Többek között a kortárs Stefan Zweig *A tegnap világa* című visszaemlékezésében is képet kaphatunk a századfordulós Bécs világáról. Zweig 2008.

29 Vö. Weininger 2009, 34. o.

érik a legjelentősebb támadások.³⁰ A hisztéria problémája az a kérdés, ahol empirikusan is igyekszik belekötni a freudi koncepcióba. Freud és Weininger szembenállása mögött azonban mélyebb okokat kell sejtenuünk: a hisztériáról alkotott eltérő nézetek csupán egy radikálisabb különbség felszíni megnyilvánulásai.

Pun öntudat és zsidó öngyűlölet

Weininger nézetei közül leginkább az számított újdonságnak, hogy a női princípium negatívumait kivetítette a különböző kirekesztett etnikai csoportokra. Elgondolása szerint a perifériára eleve azért kerültek ezek a közösségek, mert képviselőikben több a nőies vonás, mint a férfias. A kirekesztett csoport és a női princípium közti megfeleltetéseket, olyan tényekkel próbálja alátámasztani, mint például, hogy a kínaiak copfot hordanak vagy, hogy ritkásabb a szakálluk.³¹ Figyelme azonban leginkább saját etnikai identitására irányult.

Weininger nagy jelentőséget tulajdonít művében a zsidóság és az antiszemitizmus kérdésének. Fontos megjegyezni, hogy akárcsak a Nő esetében, a Zsidó említésekor is típusra gondol, nem egyénre vagy közösségre.³² Ahogy a Férfi és a Nő viszonyul egymáshoz, ugyanilyen relációban áll a Zsidó és az Árja férfi típusa.³³ Koncepciójának hátterében az munkál, hogy feltételezése szerint a másik gyűlöletkor tulajdonképpen azoktól a vonásoktól undorodunk, amelyekkel mi magunk is rendelkezünk, ám ettől az attribútumtól legszívesebben megszabadulnánk. Ennek értelmében az igazi Árja nem antiszemita.³⁴ Az antiszemitizmusban megjelenő gyűlöletet projekciós jelenségnek tartja, amely a Másik utálatakor valójában mindig az önmagában gyűlölt vonásra irányul.³⁵ Ennek köszönhetően a „legkeményebb antiszemita” mindig a zsidók közül kerülnek ki.³⁶ Weininger intenciói értelmében a „szellemi irányultságként” vagy „lelki alkatként” felfogott zsidó-lét mindig a bennünk meghaladni vágyott minőséget reprezentálja, tehát szerinte a helyesen felfogott antiszemitizmus önmagunk tökéletesedésének egyik útja. Az átszellemesítési kísérletet folyton megakasztja, hogy koncepciója hátterében mégiscsak egy alapvetően rasszista elképzelés áll. Nem véletlen tehát, hogy a zsidó Weininger antiszemitizmusát, még ha talán kissé sarkosan is, legtöbbször a zsidó öngyűlölet tipikus megnyilvánulásának tartják.

Freud is hasonlóképpen vélekedett Weininger antiszemitizmusáról: öngyilkosságában az önutálat szimptomáját látta. Freud szerint egyszerűen nem tudta elviselni zsidó vol-

30 Weininger 2010, 220–230. o.

31 Weininger 2010, 248. o.

32 Weininger 2010, 251. o.

33 Weininger 2010, 249. o.

34 Weininger 2010, 249. o.

35 Weininger 2010, 250. o.

36 Weininger 2010, 249. o.

tát és látens homoszexualitását, ezért végzett magával.³⁷ Freud nem melleleg egy saját, Weiningerétől egészen eltérő koncepcióval állt elő az antiszemitizmus magyarázatára. Szerinte az okokat a körülmelés és a kasztrációs félelem összefüggéseiben kell keresni.³⁸ Freud az egyik lábjegyzetében, ahol egyáltalán megemlíti Weininger nevét, a filozófus nézeteit a kasztrációs félelem egyik jellegzetes megnyilvánulásaként interpretálja:

Weininger, a nagyon tehetséges és szexuálisan sérült fiatal filozófus, aki *Nem és jellem* című jelentős könyve után öngyilkossággal fejezte be életét, egy nagyon figyelemreméltó fejezetben egyforma gyűlölettel illeti a zsidót és a nőt, és ugyanazokkal a szidalmakkal halmozza el őket. *Weininger* neurotikusként teljesen az infantilis komplexusok uralma alatt állt; a kasztrációs komplexushoz fűződő viszony nála ugyanaz, mint a zsidóhoz és a nőhöz fűződő komplexusa.³⁹

Freud egyéb, nem publikálásra szánt Weiningerre vonatkozó megjegyzéseihez képest ebben a szövegrészletben feltűnően sok az elismerő jelző: „nagyon tehetséges”, „jelentős”, „nagyon figyelemreméltó”. Valószínűleg jogosan járunk el, ha nem is ironikusan, de mindenképpen a patológikusságot hangsúlyozó, azt kontrasztosan kiemelő attribútumként értékeljük ezeket a megnyilvánulásokat.

Freud a nőiségből levezetett antiszemita elméletet egy túlzottan tehetséges, ám éppenséggel beteg elme patológikus megnyilvánulásaként értelmezi.⁴⁰ A pénisz levágásától való gyermeki félelem jelenik meg a körülmélt zsidókkal szembeni ellenérzésben, ahogyan a péniszt teljességgel nélkülöző nők megvetésében is. Nem tekinthető tehát véletlennek, hogy Weininger egyik lenéző elméletét a másiktól vezette le: lélektanilag indokolt a két tendencia összekötése. Freud Weininger elméletéből, mint szimptomából saját koncepciója érvényességét, újabb alátámasztását olvassa ki: a másik teóriáját a diskurzus teréből a betegszobába száműzi. Weininger elméletét eszerint el lehet helyezni a zsidógyűlölet alapvető variációi és mélyebb motívumai között: szemben a keresztényeknek az apagyilkosság (Mózes) elhallgatásából fakadó ellenérzésével, vagy a frissen megkeresztelkedett germán népek zsidókra átirányított kereszténygyűlöletével,⁴¹ Weininger öngyűlölő antiszemitizmusa abból a lelki motívumból fakad, hogy a csonkolt testrésztudata a nőkéhez hasonló szerepre és státuszra kárkoztatja őt.

37 Gilman 1995, 104. o.

38 Freud 1987, 144. o.

39 Freud 1999, 158. o. Vö. Jonte-Pace 2001, 103. o.

40 Más helyen Weininger Anya és Szajha közötti karakterizáló különbségtevését is mintha egy pszichológiai probléma kivételének tartaná; közvetlenül ugyan nem utal a szerzőre, de a motívikus egyezés kétségtelenül fennáll. Vö. Freud 1995a, 155. o.

41 Freud 1987, 141–144. o.

A zsidóság és az antiszemitizmus kérdésének megítélése látszólag csak a két gondolkodó eltérő önértékelésének és etnikai tudatának problémája, valójában azonban szerves összefüggésben áll elméleti pozícióikkal. Ahhoz, hogy itt ne csak az afirmatív, pun öntudat⁴² és a zsidó öngyűlölet szembenállását lássuk, érdemes kitérni a freudi pszichoanalízis és a weiningeri karakterológia egy különbségére.

Pszichológia és pszichoanalízis vagy filozófia és karakterológia

Weininger *Nem és jellem* című művével mindenekelőtt a kortárs pszichológia meghaladására tett kísérletet. Az érzékletek és asszociációk elméletét jelentő lélektan szerette volna lecserélni egy új, a jellem minőségével és az etikai kategóriákkal foglalkozó pszichológiára.⁴³ A behatások, az érzékletek és a különféle bevésődések⁴⁴ nem az igazi „pszichológiai pszichológia” valódi tárgyai, annak a „minden gondolatban és érzésben megnyilvánuló” jellemet kellene vizsgálnia.⁴⁵ A karakterológia a jellem bizonyos mértékű állandóságával számol, amely a különböző hatásoknak nem olyan erősen kitett, mint azt a pszichológia feltételezi. Weininger a típusok eredendő voltát sejteti, amelyek ugyan nem metafizikai esszenciákként léteznek,⁴⁶ mégis szilárdságot adnak a belőlük részesülő jellemeknek a hétköznapi világ zavaros valóságában.⁴⁷ Az ideális típusokra vonatkozó karakterek tehát egy metafizikai koncepcióba simulnak bele.

Freud sokszor kifejezett ellenérzését nyilvánította ki a filozófiával szemben, még ha végső soron egy új filozófia kimunkálása volt is a célja.⁴⁸ Ehhez azonban a spekulációtól önmagát megtartóztató módon, szigorúan ellenőrzött empirikus kutatások révén szeretett volna eljutni. A lemondás és önmegtartóztatás ilyen aktusai szöges ellentétben állnak Weininger közvetlen célkitűzésével; a már többször idézett művében ő így nyilatkozik:

Egy tudomány sem válik olyan gyorsan semmitmondóvá, mint a pszichológia, amikor elválik a filozófiától. A filozófiától való függetlenedése hanyatlásának valódi oka. Ha az előfeltételek tekintetében nem is, végcéljai tekintetében filozófiainak kellett volna maradnia.⁴⁹

42 Itt a Freud számára olyan fontos, sémita karthágóiak és az európai többséget reprezentáló rómaiak szembenállására lehet gondolni.

43 Weininger 2010, 69. o.

44 Ha Derridát követve a körülméletést bevésésként, inskripcióként értelmezzük, akkor különösen érdekessé válik Weininger tartózkodása a behatások, impressziók, bevésődések kérdéséről: mintha itt is a kasztrációtól való félelem munkálna. Vö. Derrida 2008, 28. o.

45 Weininger 2010, 70. o.

46 Weininger 2010, 71. o.

47 Weininger 2010, 67. o.

48 Jones 1983, 252. o.

49 Weininger 2010, 69. o.

A weiningeri karakterológia végül is a pszichológia visszacsatolását jelenti a metafizikai filozófiához: nem véletlen, hogy az általa hivatkozott szerzők többsége filozófus, mint például Plátón, Kant, Schopenhauer és Nietzsche. Még ha Weininger bírálata mindenekelőtt a korszakban domináns pozitívista pszichológiára vonatkozott is, az ellene felhozott vádpontok többsége a pszichoanalízisre is érthető.

Freud ellenérzéseinek és Weininger elkötelezettségének dacára a két teoretikus ilyen szembeállításuk korunk perspektívájából aligha elfogadható. A filozófia definícióját illetően ők ketten döntően egyetértettek: az empirikus tudománnyal állították szembe mint spekulatív elméletalkotást, még ha Freud a bölcséletet ruházta is fel pejoratív mellékzöngével, Weininger pedig a pozitivistának tartott megközelítést tartotta természetlennek. A szembeállítás pusztá formájával szemben nem voltak fenntartásaik, létező törésnek gondolták, amelynek ellenkező oldalán foglaltak helyet. Feltehetően ez a sarkos oppozíció az, amely lehetetlenné teszi, hogy egészében elfogadjuk diszciplináris önértékelésüket: Freudot ma talán többre tartja a filozófia, mint a pszichológia, míg Weininger neve igen ritkán merül fel a filozófusok körében. Freudot, akik affirmálják vagy méltatják felismeréseit, nagy elméletalkotóként, a pszichoanalízis „hermeneutikai” módszerének megalkotójaként tartják számon, pedig Freud kezdetben éppen ezt az értelmezést kívánta elkerülni. Weininger karakterológiája viszont metafizikai metódusként kevésbé tűnik termékenynek, főleg nem látszik alkalmasnak arra, hogy a filozófiai pszichológiát (vagy magát a filozófiát) megújítsa. Más kérdés, hogy a későbbiekben már Freud sem volt olyan elutasító a bölcsélettel szemben, iszen a végső cél kezdetektől egy általános magyarázó elv megalkotása volt, és Weiningernek pedig korai halála miatt nem volt lehetősége átértékelni szakmai önmeghatározását.

Nehéz végérvényesen eldönteni, hogy Freud vajon miképpen vélekedett arról a felvetésről, hogy a pszichoanalízis voltaképpen „zsidó tudomány”.⁵⁰ Ha el is vetette volna, annak oka semmiképpen sem saját származásának eltitkolása vagy leértékelése lett volna. Annyi biztosnak látszik, hogy a zsidóság kérdése olykor tematikusan is fontossá vált Freud életművében: például a Mózes-tanulmányában megfogalmazott történetfilozófiai koncepcióban nem csak a tárgyválasztás miatt játszik kiemelt szerepet a zsidóság, hanem a kulturális-vallási előrelépésben is kitüntetett funkcióval ruházta fel. Az impressziókkal, gyerekkori hatásokkal és bevésésekkel szembeállított weiningeri koncepció is középpontba állítja a zsidókérdést: egész elmélete olvasható úgy, mint a negatívként értékelt nőies–zsidó karakterjegyek meghaladási kísérlete. Ha ellentétes előjellel is, de mindkét szerző teoretikus munkásságát alapvetően meghatározta saját etnikai hovatartozásának tudata.

50 Vö. Yerushalmi 1998, 40. o.

Bibliográfia

Elsődleges irodalom

- Freud, Sigmund 1968, „Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie.” In Uő, *Werke aus den Jahren 1904–1905. Gesammelte Werke V.* S. Fischer Verlag, Frankfurt am Main, 27–145. o.
- Freud, Sigmund 1987, „Mózes, az ember és az egyistenhit.” (Ford. F. Ozorai Gizella.) In *Mózes.* Európa, Budapest, 8–210. o.
- Freud, Sigmund 1995a, „Adalékok a szerelmi élet pszichológiájához.” (Ford. Vajda Júlia.) In Erős Ferenc (szerk.), *A szexuális élet pszichológiája. Sigmund Freud Művei IV.* Cserépfalvi, Budapest, 149–183. o.
- Freud, Sigmund 1995b, „Három értekezés a sexualitás elméletéről.” (Ford. Ferenczi Sándor.) In Erős Ferenc (szerk.), *A szexuális élet pszichológiája. Sigmund Freud Művei IV.* Cserépfalvi, Budapest, 31–131. o.
- Freud, Sigmund 1999, „Egy öt éves fiú fóbiájának analízise – »A kis Hans«.” (Ford. Alpár Zsuzsa.) In Berényi Gábor (szerk.), *A Patkányember – Négy klinikai esettanulmány.* Akadémiai, Budapest, 131–258. o.
- Freud, Sigmund – Ferenczi Sándor 2000, *Levelezés 1908–1911.* (Ford. Berényi Gábor et al.) Thalassa Alapítvány – Pólya Kiadó, Budapest.
- Platón 1984, *A lakoma.* (Ford. Telegdi Zsigmond.) In *Platón összes művei I.* Európa, Budapest, 943–1017. o.
- Weininger, Otto 2009, „Notesz.” (Ford. Hernádi Miklós.) In Csáki Márton (szerk.), *Notesz – Levelek egy barátához.* Qadmon, Budapest, 33–71. o.
- Weininger, Otto 2010, *Nem és jellem.* (Ford. Dávid Andrea.) Kvintesszencia, Debrecen.

Másodlagos irodalom

- Abrahamsen, David 1946, *The Mind and Death of a Genius.* Columbia University Press, New York.
- Derrida, Jacques 2008, „Az archívum kínzó vágya.” (Ford. Bereczki Péter). In Jacques Derrida – Wolfgang Ernts, *Az archívum kínzó vágya – Archívumok morajlása.* Kijárat, Budapest, 11–104.
- Gilman, Sander L. 1995, „Otto Weininger and Sigmund Freud: Race and Gender in the Shaping of Psychoanalysis” In Nancy A. Harrowitz – Barbara Hyams (szerk.), *Jews and Gender: Responses to Otto Weininger.* Temple University Press, Philadelphia, 103–120. o.
- Gilman, Sander L. 1995, *Freud, Race, and Gender.* Princeton University Press, Princeton, New Jersey.
- Jones, Ernest 1983, *Sigmund Freud élete és munkássága.* (Ford. Félix Pál.) Európa, Budapest.
- Jonte-Pace, Diane 2001, *Speaking the Unspeakable – Religion, Misogyny, and the Uncanny Mother in Freud's Cultural Texts.* University of California Press, Berkeley–Los Angeles–London.
- Porge, Erik 2005, *Schöne Paranoia – Wilhelm Fließ, sein plagiat und Freud.* Turia – Kant, Wien.

- Sulloway, Frank J. 1987, *Freud, a lélek biológusa – Túl a pszichoanalitikus legendán.* (Ford. Siklaki István.) Gondolat, Budapest.
- Yerushalmi, Yosef Hayim 1998, „Monológ Freuddal.” (Ford. Módos Magdolna.) In Heller Ágnes (szerk.), *Hagyomány és freudizmus. Újvilág*, Budapest, 20–40. o.
- Zweig, Stefan 2008, *A tegnap világa.* (Ford. Tandori Dezső.) Európa, Budapest.